

Anadolu Kültüründe Geleneksel Tedavi Yöntemi Örneği: Şifa Tasları

Senem Dila YILMAZ - FMV Özel Işık Lisesi

ÖZET

Şifa taslarının kullanılması, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde uzun zamandır çeşitli hastalıkları tedavi etme amaçlı kullanılan geleneksel bir yöntemdir. Bu taslar çeşitli hastalıkların tedavisi için kullanıldığı gibi bazı durumlarda da geleceğe yönelik koruyucu role sahip olmuş, bir çeşit zırh işlevi görmesi için kullanılmıştır. Şifa taslarının farklı bölgelerde farklı türleri görülebilmektedir. Tasların üzerinde motiflerin çeşitliliği, kullanılan dualar, kullanıldığı yöreler ve hastalıklar bu çalışmanın üzerinde durmaya çalıştığı asıl noktalar olmuştur. Bu çalışmanın çıkış noktasını, çalışmanın yazarının ailesindeki şifa taşı örneği oluşturmuştur. Bunların dışında şifa tasları konusunda yazılmış makale ve kitaplardan da yararlanılmıştır. Kaynaklardan ulaşılan veriler, şifa taşı kullanımının sadece Anadolu ile de sınırlı olmadığını göstermiştir. Ayrıca şifa taşı kullanımının temelinde yer alan dinsel inanış ve kültürel özelliklerin karışımı, ilginç bir sentezi gün yüzüne çıkarmıştır. Buna göre, şifa taşı uygulamalarının benzer örneklerini Sümer, Mısır gibi antik medeniyetlerde görebildiğimiz gibi, İslamiyet öncesi Türk kültüründe de benzer motifler yer almıştır. İslamiyet öncesi kullanılan tasların daha çok tılsım, büyü yöntemlerini içerdiğini söyleyebiliriz. İslamiyet'le beraber şifa yöntemlerinin dualarla birlikte kullanıldığını görüyoruz. Burada dualarda da bir seçicilik söz konusudur. Özellikle içerisinde şifa kelimesi geçen ayet ve sureler şifa taslarının üzerinde yer tutmuştur.

Bu proje, Anadolu'nun kendine has kültüründe yer tutan şifa tasları ile ilgili bir çalışma yaparak, belki de yüzlerce yıldır bu topraklarda olan bir geleneğin varlığına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, bölgelere göre şifa taslarının motiflerinde, üzerindeki dualarda, kullanılan malzemelerde farklılık var mıdır? Türkiye'nin hangi bölgelerimizde daha yaygın kullanılmıştır? Tarihsel kökeni ile ilgili kesin bir yargıya varabilir miyiz? Şifa taslarının tedavi edildiği hastalıklar nelerdir? Tedavilerde alınan sonuçların olumlu ya da olumsuz bir istatistiki verisini çıkarılabilir mi? Erişilen kaynakların sınırlılığı neticesinde bazı sorular cevapsız kalmıştır. Bu durum, yeterli çalışmanın yapılmadığı gerçeğini gözler önüne sererken, şifa tasları ya da geleneksel tedavi yöntemleri konusunda daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Tarihi, Hastalık, Kültürel Miras, Şifa Tasları, Tedavi

1. Giriş

İnsan var olduğundan beri iyilik ve kötülük birlikte insanoğlu ile var oldu. İnsanların doğum, hasat ve evlilik gibi zamanlarda kutlama ya da korumaya yönelik ritüeller yapmaları kültürlerin bir parçası haline geldi. Yapılan törenlerle daha şanslı olacaklarını düşünüyorlardı. Bazı uygulamalar

yoluyla hastalık, keder, korku gibi dertlerine de deva aradılar. Birçok farklı sorunlara deva yöntemi deneyen Anadolu toplumları için şifa tasları, dini inanışların ve maden sanatının bir sentezi olarak çok kıymetli bir kültür mirası olarak yer bulmuştur. Şifa tasları bakır ve pirinç gibi madenlerden yapılmış, üzerine çeşitli hayvanların ve sembollerin işlendiği ve içinden su içilip şifa umulan kaplardır. İslamiyet'in etkisiyle şifa taslarının üstüne çoğunlukla Kuran-ı Kerim'den ayetlere, zaman zaman da İslam'la ilgili sembollere yer verilmiştir. Bu kaplardan içilecek suyun şifalı olduğu ve birçok hastalığa iyi geldiği düşünülmektedir. Zaman içerisinde Anadolu'nun birçok bölgesinde görülen şifa taşı ile tedavi uygulamalarının yerel inançlar, İslamiyet öncesi gelenekler ve İslami inanışların bir sentezi olduğunu düşünebiliriz. Bu çalışmada sırasıyla şifa taslarının kökenine, taşların üstündeki dualar ve kullanıldığı coğrafyalara, taşların üstündeki motiflere, şifa taslarının türlerine ve yapıldığı malzemeye, taşların kullanıldığı hastalıklara ve uygulama tekniklerine değinilecektir.

2. Yöntem

Projede somut bir örnek sunabilmek adına çalışma sahibinin ailesine ait şifa taşı örneği ile birlikte bu alanda yazılmış ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Ekler kısmında belirtilen şifa taşının üstündeki dua ve ayetleri okuma noktasında Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenimiz Ömer Faruk Eryiğit katkıda bulunmuştur. Çalışmamızda nitel yöntem kullanılmıştır.

3. Literatür Tarama

3.1. Şifa Taslarının Kökeni

Tarih boyunca insanlar şifa bulmak için genellikle iki arayış içine girmişlerdir. Bunlar tıbbi yollar ile inanç kaynaklı uygulamalar olmuştur. Anadolu coğrafyasında şifa taslarının kullanımını Friglere kadar götürebiliriz. Kral Midas mezarında şifa taslarına benzer bir tas bulunmaktadır (Aksoy, 1976). İnanç kaynaklı yöntemlerden birisi olan şifa taslarının çıkış noktasıyla ilgili bilinen eski bir rivayet vardır; "Güya gayrimüslimler Peygambere sihir yapmışlar. Peygamber bu sihir tesiri ile zamanla zayıflamağa başlamış. Peygamberimiz Mescit-i saadette oturup hastalığını düşünürken Allah Cebrail vasıtası ile Peygambere "Ey Muhammet sen hastalığına çok üzülüyorsun, hastalığın pek mühim değildir. Senin düşmanların sana sihir yaptılar. Bir tasa yazı yazıp su içilmeyen bir kuyuya at. Bunu oradan tekrar çıkar ve şu ayetleri temiz bir su üzerine okuyarak o suyu iç, sihir bozulacaktır. " diyor. Peygamber aynısını yapmış ve bu şekilde iyi olmuştur." (Aksoy, 1976) Sihir ya da inançtan faydalanarak şifa arama geleneği M.Ö. 2000'lere Aramiler dönemine kadar götürülebilir. Aramiler M.Ö. 2000'lerin son çeyreğinde kuzey ve güneyde Basra körfezinden Amanos dağlarına, doğu ve batıda Lübnan ve Kuzey Mezopotamya'ya kadar uzanan alana yayılmışlardı. Mezopotamya'da yaşamış büyücüler farklı kökenlerden gelen figürleri, sembolleri ve tılsımları kendi kültürlerine katarak kullanmışlardı (Tali, 2013).

Mezopotamya denilince akla birçok medeniyet gelir ama büyücülük özellikle Antik Babil ve Eski Mısır'da gelişmişti. İslam zamanla bu coğrafyalara da yayılınca kültürel etkileşimlerle bu şifa arama mirasını almış olabilir (Tali, 2013). En bilinen şifa taşı ise, 734 H./1333 M. tarihli İlhanlı Hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han tarafından hediye edilen "Nisan Taşı"dır. Mevlevilikte nisan yağmuru bereketlidir ve bu taşlar dergâhların damlarına içine yağmur suyu dolsun diye konmuş. Bu su da hastalara içirmek ve toprağa bereket getirsin diye serpmek için kullanılmış (Tali, 2013).

Şifa taslarına başka bir örnek olarak Büyük Selçukluların Haleb Atabeyi Sultan El-Melike'1 Adil Mahmud bin Zengi'ye 12. yüzyılda (Erken İslam Dönemi) hazırlanan şifa taşı verilebilir. Bu taşın üstünde şöyle yazıyordu: “Bu kutsanmış kap her tür zehir içindir. İçerisinde kanıtlanmış kullanımlar bir araya getirilmiştir. Bunlar; yılan sokması, akrep ve ateş, hamile kadın, atın toprak yemekten kaynaklanan karın ağrısı, baş ağrısı ve kolit, migren ve çarpıntı, karaciğere bağlı ateş, kanama, göğüs arası, göz ve görme, nazar, katarakt, yel vurması, ruhları kaçırmak, büyüden kurtarmak ve tüm hastalık ve acılardır.” (Perk ve Paksoy, 2011)

Türklerin İslamiyet'ten önceki dini Şamanizm'de “şaman” veya “kam” denen din adamları büyü ve sihir kullanarak hastalıkları tedavi ederlerdi. Türk kültüründe Kamlık geleneği gök-yer su kutsallığı ve atalar kültü ile Gök Tanrı inancının sistemleşmesinden doğmuştur (Dalkıran, 2008).

Ayin esnasında kam, birinin verdiği su veya tütsüden memnun olarak dua ederse, bu duanın ruhlardan kabul edileceğine inanılmıştır. Şamanlıkta, kâseye konularak önceden hazırlanan (kutsal) su veya süt, “han suyu” olarak adlandırılır ve Şaman bunu “peri oyunu” sona erdiğinde hastanın vücudunu temizlemek için kullanmaktadır. (Tali, 2013)

3.2. Tasların Üstündeki Dualar

Şifa taslarında Kuran-ı Kerim'den ayetleri sık sık görmek mümkündür. Kuran'da “şifa” kelimesinin geçtiği 6 sure şunlardır; Tevbe Suresi'nin 9/14. Ayeti, Yunus Suresi'nin 10/57. Ayeti, İsrâ Suresi'nin 17/82. Ayeti, Şuara Suresi'nin 26/80. Ayeti, Fussilet Suresi'nin 41/44. Ayeti, Nahl Suresi'nin 16/69. Ayeti. Bu ayetlerin, içindeki “şifa” kelimesi dolayısıyla taslara kazınmasıyla şifa vermede etkili olacağı düşünülmüştür. Aslında Kuran'ın kendisi bizzat bir şifa kaynağıdır, içindeki tüm ayetler Allah'ın sözleridir. İçinde “şifa” kelimesi geçen bu 6 sure dışında Ayet-el Kürsi, Kalem, Kafirun, Enbiya, Furkan, İnşikak, İnşirah, Yasin, Felak, Nas, Fetih ve Fatiha sureleri kötülüklerden koruyuculuğuna inanıldığı için bazı bölümleri şifa taslarında kendine yer bulan surelerdir. "Ya Hannan", "ya Mennan", "ya Kafi", "ya Şafi", "ya Muafi" kelimeleri Kuran'da geçmese de Allah'ın isimlerinden kabul edilir ve taslarda bu kelimelere de yer verilmiştir. Şifa taslarına bazen Ashab-ı Kehf, Esmâ-ül Hüsnâ ve dört büyük meleğin adı yazılır. (Çalışır, 2002) Bazı taslarda 12 İmam ve Hz. Muhammed'e salat ve selam cümleleri yazılır. İstisnalar olabilmekle beraber 12 İmam'a salat ve selam getirilen taslar genellikle İran menşeli veya etkili taslardır. Aramiler döneminden kaldığı düşünülen taslarda pseudo-script yazı kuşakları görülür. “Pseudo”nun Türkçe anlamı “sahte, aldatici, sözde” demektir. “Bir nev'i ‘Şam işi’ ya da ‘Antep işi’. Yazı benzeri olup, ya bozularak ya benzetilerek dekor amaçlı kullanılan ‘yazı’lar.” (Perk ve Paksoy, 2011). Günümüzde Arap yazısının kökeni konusunda yaygın bir görüş, Kuzey Sami alfabelerin bir kolu olan Ârâmî yazısından gelme Nebatî yazısından ortaya çıktığıdır (Tuzcu, 2001). Arap alfabesi, İslamiyet'in ilk döneminde şekil ve Arap dilini ifade etme bakımından yetersizdi. Zamanla, oturmuş bir yazı sisteminin yanısıra şekil olarak güzelleştirildi. Bu yazıyı güzel yazmak için kufî yazısının zamanla gelişmesiyle “Aklam-ı Sitte” (Farsçada “şeş kalem”) olarak bilinen Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhanî, Tevkî, Rikâ' hatları ortaya çıktı. Bazı kaynaklar Talik hattını da ekleyip yedi kalem şeklinde aktarır. Abbasi veziri hattat İbn Mukle (886-940), Hattat Ali bin Hilal ve Yakut El Müstasimi gibi isimlerin hat sanatının gelişmesinde büyük payı vardır. (Subaşı, 1987) Şifa taslarındaki yazı kuşaklarında sülüs, talik gibi hat türleri de kullanılabilir. “Sülüs”ün kelime anlamı üçte birdir. Bunun sebebi sülüs yazıda $\frac{2}{3}$ ve $\frac{1}{3}$ oranlarının kullanılmasıdır. Kurala göre harflerin üçte ikilik kısmı düz, kalan üçte birlik kısmı yuvarlak olmalıdır (Topçu, 2010).

3.3. Tasların Üstündeki Motifler Ve Kullanıldığı Bölgeler

İslamiyet’le beraber şifa taslarının kullanımı sadece Anadolu’da görülmemekle birlikte İran, Suriye, Irak ve Arabistan Yarımadası gibi coğrafyalarda da görülür. Çoğu şifa tasının üzerinde kitabesi yani kim için, hangi amaçla, nerede ve ne zaman imal edildiğine ilişkin bilgiler yazmamaktadır çünkü kişiye veya hastalığa özel üretimi pahalıdır. (Perk ve Paksoy, 2011) Şifa tasları kişiye özel üretilebileceği gibi halk hekimleri ve hocalar tarafından da kullanılmıştır. Bu taslar para karşılığıyla ihtiyacı olanlara ödünç verilebilmektedir. Örneğin İstanbul’da su dağıtan sebilci dervişler vardı, bu dervişler suları şifa taslarının içinden ikram ederlerdi ve Bektaşî şairi Harabi Baba’nın Kerbela Olayı için yazdığı mersiyeyi okurlardı. Yine de bu sebilcilerin hangi tarikata mensup olduğu açıkça bilinmemektedir (Çalışır, 2002). Şifa tasları batını yönü olan tarikatlarda da kullanılmıştır. Cifr, Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye onun soyundan gelenlere (12 İmam) aktarmasını istediği; içinde geçmişte olmuş ve kıyamete kadar meydana gelecek bütün olayların, sırların ve bilgilerin harflerle çözüldüğü bir ilimdir. Bu bilgilerin de cifr adında, Kuran’ın batını yorumunun yazdığı bir kitapta toplandığı düşünülmektedir. Bu yüzden Şiiler arasında sihre yönelik uygulamalar vardır denilebilir (Çalışır, 2002). Taslara kazınan dualar çoğu zaman ortak olsa da duaların dışında taslara işlenen semboller, yazı kuşakları, tasların türleri ve işçiliği bu tasların imal edildiği coğrafyaya göre değişkenlik gösterebilir. Haluk Perk Koleksiyonu’ndaki tasların bazılarının üzerindeki süslemelerin benzerliği, bu tasların eski zamanlarda seri üretilmiş ve farklı bölgelere ihraç edilmiş olabileceğini düşündürüyor. (Perk ve Paksoy, 2011) Mührü Süleyman olarak da bilinen Davut Yıldızı, iki üçgenin iç içe geçmesiyle oluşmuş altı köşeli bir yıldız figürüdür ve genellikle Yahudiliği temsil eder. Yahudi inancında bu yıldızın köşelerinde İbrahim, İshak, Yakub, Musa, Harun ve Davud peygamberlerin adı yazılıdır. İslam’da Hz. Süleyman ve mucizeleri Kuran-ı Kerim’de de geçmektedir, dolayısıyla bu mührün kötülüklerden koruyacağı fikri makuldür. Mührü Süleyman, Selçuklu ve Osmanlı mimarisi gibi Anadolu’daki bazı şifa taslarında da kendine yer bulmuştur. Taslara işlenen Mührü Süleyman; bereketi, gücü ve kuvveti simgeler (Perk ve Paksoy, 2011). Bazı şifa taslarının üstünde akrep, yılan, timsah, köpek ve örümcek figürleri vardır. İstisnalar olmakla beraber bu motifler çoğunlukla İran menşeli taslarda görülür. İran’daki şifa taslarında Anadolu’dakilerden farklı olarak insan, hayvan ve on iki burç tasvirleri olabilir. Bu taslarda yazı karakterleri Farsidir (Topçu, 2010). Anadolu’daki şifa taslarında tercih edilen bir diğer motif çarkıfelektir. Çarkıfelek motifi Türklerin Orta Asya’dan beri kullandıkları bir semboldür. Eski Türk toplumları, Tanrının yeryüzüne iyilik ve bereketini güneşle yaydığını düşünüyorlardı. (Çalış, 2019). Çarkıfelek Eski Türkler için ayrıca bir çeşit evren imgesiydi, evrendeki sürekli hareketliliği ve dönüşü sembolize ediyordu. Eski Türk inancında gök kubbenin altın veya demir kazık etrafında yıllık dolanımın yanında, ayrıca bir de yıldızları taşıyan gök çarkının döndüğü varsayılıyor ve gök kubbenin en alttaki çarkıfeleğini bir çift göksel ejderin çevirdiğine inanılıyordu. (Çalış, 2019). Çarkıfelek dairesel bir motif olduğu ve bunun döndüğü düşünüldüğü için dönen her kısım yine başladığı yere geri döner. Bu şekilde düşünürsek çarkıfelek, topraktan gelenin toprağa döneceğini ve kötü şanstın sonra yine de iyi şansın geleceği yorumu yapılabilir (Danık, 2006). Şifa taslarında da çarkıfelek motifi bunlara benzer anlamlarda kullanılmış olabilir. Şifa taslarında çarkıfelek güneş sembolü olarak kullanılabilir (Çalışır, 2002). Erken İslam döneminde görülen şifa taslarında kullanılan bir diğer motif vefklerdir. Vefkin sözlükteki anlamı “uyum, uygun, münasip”tir. Vefkler, ebced hesabına göre düzenlenmiş Arap harflerinin ve sayıların kareler içine belirli bir düzenle yazılmasıyla oluşturulmuş sihirli tılsımlardır. (Çelebi, 2012) Vefkler bir karenin küçük karelere ayrılmasıyla yapılır, bu karelerin içine melek adları ve Allah’ın isimleri ve sıfatları da tılsım oluşturacak şekilde yazılabilir. (Çalışır, 2002) Vefkteki küçük kutuların içine yazılacak sayıların veya harflerin yerleştirme düzeni, kişinin isteğiyle ilgilidir. Meselâ dilek iyilik ya

da hayır için tutulmuşsa çift olan sayılar (müzevvecât) veya bunların karşılığı harfler büyük karenin dört köşesindeki küçük karelere yazılır. Amaç kötülük yapmaksa tekler (müfredât) kullanılır. Hem hayır hem şer isteniyorsa her ikisi de kullanılır.” Bahsedilen bu düzen dışında farklı kurallarla da vefk oluşturulabilir örneğin aynı harfler çapraz karelere yazılabilir (Çelebi, 2012). Beduh kelimesi de bununla ilgilidir. Arapçada “beduh” sözcüğünün hiçbir anlamı yoktur ama bu kelimenin ebced hesabında karşılığı 2468 sayıdır. Şifa taslarında da şifa istendiği yani iyi temennide bulunduğu için çift sayılar dokuzlu karenin köşelerine yazılır. Bu yüzden beduh için özel bir vefktir diyebiliriz. Bazı taslarda “beduh” kelimesi doğrudan yazılmıştır (Kallek, 1992). Geç Osmanlı dönemine (18-19.yy civarı) ait şifa taslarında dualar ve dini semboller ağırlıktadır. Selçuklu dönemine ait şifa taslarında dualarla beraber yılan, köpek, akrep gibi hayvan tasvirlerini ve vefkleri görebiliriz. Anadolu Selçuklu Dönemi’ndeki taslar ve Bizans’ın taslarıyla benzerlik gösterir (Tali, 2013). Bizanslılar bu bakraçları ve benzer kaseleri hamam ve kaplıcalarda kullanmışlardı. Roma ve Bizans döneminde dini törenlerinde kutsal ekmeği koymak ve kutsal şarabı içmek için şifa taslarına benzer kaseler kullanılmıştır (Tali, 2013).

3.4. Şifa Taslarında Kullanılan Süsleme Teknikleri

Şifa taslarının yapıldığı malzemeler tasların tipinden bağımsız olarak genelde bakır, bronz, pirinç ve tunç gibi alaşımları kullanılır (Topçu, 2010). Bakırcılıkta birden fazla süsleme tekniği birlikte kullanılabilir, dolayısıyla bunu şifa taslarında da görürüz lakin bakırcılıkta kullanılan süsleme tekniklerinin hepsi şifa taslarında yoktur (Memişoğlu, 1973). Şifa taslarında duaların ve motiflerin işlenmesi kazıma, rölyef ve kakma çeşitli tekniklerle yapılır. Kazıma tekniği en sık kullanılan tekniklerden biridir. Bu tekniğe göre önce bakırın üstüne istenen motif kalemle oyulur ve sonra kap balmumu ile kaplanır. Bakıra oyulmuş bu motifin hatları balmumunun üstünden tekrar geçilir, sonra açıkta kalan bu motif hatlarına asit dökülür. Bu şekilde motifin rengi siyah olur ve bakırda motif dışındaki bölgelere bir etkisi olmaz (Memişoğlu, 1973).

Çakma tekniğinde madene ince bir kalem kullanarak çekiçle vurularak maden, motifin hatları boyunca bükülür ve kopan bir maden parçası olmaz, motifin kontörleri için çizginin iki yanındaki maden kısımları motife yol açmak için itilmiş olur (Memişoğlu, 1973). Kazıma tekniğinde maden, motifin hatları boyunca oyulur ve fazla maden parçası koparılmış olur. Rölyef tekniğinde motif çekiç darbeleriyle girinti veya çıkıntı oluşturulacak şekilde kabartılır (Memişoğlu, 1973).

3.5. Tasların Türleri

Şifa tasları farklı türlerde imal edilmiştir. Örneğin bazı tasların iç kısmında ortada küçük bir tümsek olur, bu taslara genel olarak göbekli taslar denir. Göbekli taslarda göbek kesik konu veya yarım küre şeklinde olabilir. Bu taslarda çoğu zaman göbeğin hizasında kasenin dibinde bir çukur vardır. Bu çukur tasın elle kavranmasını kolaylaştırır. Tümsek de kasenin içindeki suyun dökülmesini bir nevi engellemiş olur ama göbeğin asıl amacı bu olmayabilir. (Çalış, 2019). Göbekli şifa tasları, Frig taslarıyla da şekil olarak birbirine çok benzer (Aksoy, 1976). Bazı göbekli şifa taslarında göbek kısmının üstüne vidalayarak veya perçinleme usulüyle küçük bir tas daha monte edilir (Çalış, 2019). Bazı şifa taslarında hepten bir göbek olmayabilir de. Bu taslar yayvan tas olarak geçer, bu tasların dibi düzdür. Yayvan tasların çoğu İran etkilidir, ayrıca 16. yy öncesi Osmanlı’da üretilen taslar da yayvan türdedir). Dolayısıyla 12. yüzyılda başladığı düşünülen Erken İslam Dönemi şifa

tasları da yayvan türdedir (Perk ve Paksoy, 2011). Bu çalışmanın yapılma sebebi olan çalışma sahibinin ailesinin şifa tasının, Geç Osmanlı Dönemi'ne yani 18- 19. yy. arasına tarihlendiğini düşünüyor. Bu şifa tasını Kerkük'ten edinmiş (ona kimin verdiği veya kendisinin alıp almadığını bilmiyor) ve Elazığ'a gelişinde yanında getirmiş. Ekler kısmında görselleri paylaşılan bu tas için kırk anahtarlı tas örneği denebilir çünkü tasın içinde göbek kısmının üstüne küçük bir tas daha yerleştirilmiş. Bu küçük tasın kenarlarında da kırk tane delik açılmış ve metal pullar sarkıtılmış. Bu pulların her birinde besmele yazıyor. Yine küçük tasın iç kısmında Arap rakamları var. Bu küçük tasın içinde olduğu bu büyük kasenin iç kısmı tamamen yazı dolu, herhangi bir figür veya sembol çizilmemiş. Şifa tasının iç kısmında Yasin suresi kısaltılmadan yazılmış. Aklam-ı Sitte'deki altı hattan biri olan sülüs hattıyla yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Şifa tasındaki büyük kasenin iç yüzünde göbeğin çevresindeki yazı kuşağında harfler daha büyük ve kalın yazılmış. Şifa tasının dış kısmında iki tane vefk var. Bu vefkler 16 küçük kareden oluşan dörtlü vefkler halinde çizilmiş ve bu vefklerin içinde Arapça sayılar yazıyor. Bu sayıların Arap harflerinin ebced değeriyle alakası olabileceğini düşünüyoruz. Tasın dış kısmında vefkler dışında Felak suresi ve Nas suresi, tasın iç yüzündeki Yasin suresiyle aynı hatta (yazı türüyle) yazılmış. Şifa tasındaki küçük tasın monte edildiği büyük tasın ağız kısmının (tasın kenarı, dudak kısmı) alt yüzünde Ayet-el Kürsi yazıyor, bu yazı da sülüs hattıyla yazılmış. Tasın dış kısmında vefklerin ve surelerin altında ve üstündeki yazı kuşaklarında yazılar daha kalın ve büyük, kasenin iç kısmındaki göbek çevresindeki yazı kuşağıyla çok benziyor. Şifa tasının dış kısmında Nas suresinin altından da geçen bu yazı kuşağında Nazar (Ve in Yekad) ayeti yazılmış. Tasın tabanında 4 Büyük Melek adı ebced değerlerine göre düzenlenerek büyü yazılmış.

3.6. Tasların Kullanıldığı Hastalıklar Ve Uygulama Teknikleri

Anadolu'da şifa tasları farklı bölgelerde farklı isimlerle anılmıştır, bazı isimler birden çok bölgede kullanılmıştır. Erzurum taraflarında "çiçek taşı" da denir çünkü çiçek hastalığı koyun ve keçilerde görülen bir hastalıktır ve şifa tasları da bu hayvanları tedavi etmek için kullanılabilir (Perk ve Paksoy, 2011). Ankara'da Kızılcahamam tarafında çiçek hastalığına botça hastalığı dendiği için şifa tasına "botça taşı" denir. Çorum'un Alaca taraflarında şifa tasları için korkunun sebebiyet verdiği hastalıklarda kullanılınca "korkutası" denir. Sivas, Konya, Gaziantep ve Malatya civarlarında "tihtap tas" olarak bilinir (Perk ve Paksoy, 2011). Şifa tasları ruhsal ve fiziksel çoğu hastalık için kullanılmıştır. Tıbbın çok gelişmediği dönemlerde insanların şifa arayışlarında bilimsel olamayacağı için şifa tasları gibi dinin de etkili olduğu yöntemler kullanılmıştır. Aslında hastanın içtiği şey sudur ama hasta, tasın üstündeki duaların tesiriyle suyun okunmuş olduğunu, bu şekilde de kendisinin iyileşeceğini kuvvetle düşünür ve iyi olur. Şifa tasları çok ağır olmayan hastalıklarda da kullanıldığı için hastanın moral bulması da iyileşme sürecini hızlandırabilir (Perk ve Paksoy, 2011). Hüzün ve sıkıntı, vesvese, kalp çarpıntısı, uykuda korkma, can sıkıntısı, gam ve kederden kurtulmak için, nazar değmesine karşı, halk arasında ağız çarpılması denen yüz felçlerinde, ruhsal iyileşme moral ve motivasyonun ön planda olduğu durumlarda etkili olarak uygulanmıştır. Bazen akrep, yılan, zehirli böcek sokmalarına karşı halkın şerbetleme diye adlandırdığı usulde kullanılmıştır. Anadolu'da halk hekimliğinde çeşitli rahatsızlıklarda şifa tasları kullanıldığı gibi doğum, göbek kesme, ad verme, loğusalık, ilk saç kesimi, kırık çıkarma, diş çıkarma, sünnet, askere gitme, sözlenme, nişanlanma, evlenme, gerdek ve ölüm gibi zamanlarda şifa taslarından sular içilmiş, ikram edilmiş ve üzerine serpilmiştir. Bir de herhangi bir işle ilgili sonuç kötü olduğunda, içinden çıkılmaz bir durum olup bunalım veya kriz olduğunda da insanlar bir yerde çaresiz kaldıklarında yüce Allah'tan yardım istemişler, bunu yaparken de şifa taslarını

kullanmışlardır (Topçu, 2010). Şifa taşlarının kullanımında dikkat edilecek hususlar vardır. Aksoy (1976) bunları şu şekilde aktarmaktadır; “Bazı hallerde hasta şifa tasından su içmeyecek durumda ise şifa tasından alınan su hastanın ağzına dökülür veya sürülür. Yalnız şifa taşlarına su konurken ve şifa taşı ile su alınırken dikkat edilecek bazı hususlar vardır; Bu su şifa niyetiyle hastaya içirilir. Mümkün ise bir de hoca bulundurulur. Şifalı suyu hasta içtikten sonra bir de hoca efendi okur ve üfler ise hasta tamamıyla iyi olacağına, hastanın tedavisi için yapılan sihrin ve takılan muskaların neye delalet ettiğini düşünmemişlerdir. Yapılan şeylerin manası herkes tarafından iyice bilinirse bunların tesir kuvveti kalmaz. Bazen de bu muskalar şifa taşı içindeki su içine atılır. Tabi mürekkeple yazıldığı için su içerisindeki eriyen kâğıttan çıkan mürekkep boyalı su hastaya içirilir.”

4. Sonuç

Şifa taşlarının, hastalıkların tedavisinde doğrudan etkili olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte tedavinin bir parçası da Kuran ayetlerine şifa taşları üzerinde yer verilmesidir. Bu durum, inancın ve zihinsel motivasyonun bazı hastalıkların tedavisi üzerindeki etkisini göstermesi açısından istatistikî bir açıklamayı gerektirmektedir. Yine de, telkine dayalı bu geleneksel uygulamanın bulgularının günümüze kadar ulaşmış olması, insanların kuvvetle inanmış ve bu yüzden de faydasını görmüş olabileceklerini düşündürüyor.

Şifa taşları bir tedavi yöntemi olarak hem Anadolu’da hem de yakın coğrafyalarda yüzlerce yıldır kullanılmaktadır. Kendi coğrafyamızda kullanılan taşların birçoğunda Kuran’da “şifa” kelimesini içeren ayetlere yer verildiği görülmektedir. Tevbe Suresi’nin 9/14. Ayeti, Yunus Suresi’nin 10/57. Ayeti, İsrâ Suresi’nin 17/82. Ayeti, Şuara Suresi’nin 26/80. Ayeti, Fussilet Suresi’nin 41/44. Ayeti, Nahl Suresi’nin 16/69. Ayeti. Bu ayetlerin, içindeki “şifa” kelimesi geçen ayetlerin taşlara kazanmasıyla şifa vermede etkili olacağı düşünülmüştür. Köken olarak şifa taşlarının kaynağını iki coğrafyada arayabiliriz. Birincisi Sümer-Babil-Mısır medeniyetlerinin bulunduğu coğrafyada bu medeniyetlerde kullanılan sihir, büyü ya da sözlerle tedavi yöntemleri olabilir. İkincisi de Türklerin yaşadığı coğrafyalarda İslamiyet öncesi benzer uygulamalarla yapılan tedavilerin, İslamiyet döneminde bir tür sentezinin ortaya çıkması olasıdır. Bu noktada bilinen en eski taşın İlhanlılara ait olması bu duruma kanıt olabilir. Ayrıca Türklerde “su” kutsal ve tedavi edicidir. Ömür uzatır. Hayat manasına gelir. Taşların Selçuklu döneminde kullanılanlarında dualarla birlikte hayvan figürlerine yer verilmesi, bunların bir çeşit tılsım özelliği taşıdığını gösterir, bununla beraber geç Osmanlı döneminde ise üzerlerinde sadece dua motifleri görüyoruz. Şifa Taşlarının Anadolu’da yaygın olarak kullanıldığı bölgelerin daha çok iç kesimlerde ve Anadolu’nun doğu bölgelerinde yaygınlık gösterdiğini anlıyoruz. Bununla birlikte elimizde bölgelere göre dağılımı konusunda net bir veri bulunmamaktadır. Şifa taşları daha çok ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır, hafif fiziksel rahatsızlıklarda da moral kaynağı olarak kültürümüzde kendine yer bulmuştur. Ayrıca Anadolu’da, akrep, yılan, zehirli böcek sokmalarına karşı da şifa taşlarının kullanıldığı görülür. Şifa taşlarının yapımında genelde bakır, bronz, pirinç ve tunç gibi alaşımlar kullanılmıştır. Üzerlerindeki motifler ise bölgeden bölgeye ve tas türlerine göre değişiklik göstermiştir.

5. Öneriler

Şifa tasları konusu Anadolu kültüründe ve yakın coğrafyalarda tarih boyunca kullanılmış olmasına rağmen, bu alanda yeterli araştırmanın olmadığı görülmüştür. Özellikle tasların türleri, kullanıldığı hastalıklar, üzerlerindeki motiflerin ve duaların özellikleri üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, tasların kullanımının tarihsel kökeni ve hangi medeniyetlerde ne amaçlarla kullanıldığına dair yeterli bilgi bulunamamıştır. Bu alanlarda sosyal bilimcilerin çalışma içerisine girmesi, bu alanda yeni ve önemli bilgilere ulaşabilmemizi sağlayacaktır.

Teşekkür

TÜBİTAK projesi hazırlama sürecinde bana yol gösteren Tarih öğretmenim Suat TIKTAŞ'a, ailemin şifa tasındaki Arapça yazıları okuma noktasında katkılarından ötürü Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmenim Ömer Faruk ERYİĞİT'e ve annemin arkadaşı Ali Reza KHORSID'e çok teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aksoy, O. (1976). Şifa Tasları. *Türk Etnografya Dergisi*, S.15, TTK., Ankara, 35-54.
- Çalışır, D. (2002). Şifa Tasları. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, 15-25.
- Çalış, E. (2019). Malatya Beş Konaklar Etnografya Müzesinde Bulunan Bir Gurup Şifa Tası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 312-331.
- Çelebi, İ. (2012). VEFK, *TDV İslam Ansiklopedisi* 42. Cilt, 605-607.
- Dalkıran, A. (2008). İslamiyet Öncesi Türk Sanatında Şamanizmin Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı: 25, 371-390.
- Danık, E.(2006). Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşlarının Figürleri Hakkında Bir Deneme, *Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri*, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kallek, C, (1992). BEDUH, *TDV İslam Ansiklopedisi* 5. Cilt, 336-337.
- Memişoğlu, F. (1973). Harput Bakırcılığı. *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: 13, 33-54.
- Oral, M. Z. (1954). Hazret-i Mevlâna Dergâhındaki Şaheserlerden Nisan Tası, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Perk, H. ve Paksoy, İ. G. (2011). Duanın Sudaki Gizemi Şifa Tasları Haluk Perk Koleksiyonu, *Zeytinburnu Belediyesi Yayınları*, İstanbul.
- Subaşı, H. (1987) *Yazıya Giriş*, Dersaadet Yayınevi, İstanbul.
- Tali, Ş. (2013). Kayseri etnografya müzesinde bulunan şifa tasları ve sanatı üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8 Summer 2013, 2119-2138.
- Topçu, E. (2010) Şifa Taslarının Türk Tıp Folklorundaki Yeri, Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Kültürü Dergisi, Sayı: 16.
- Tuzcu, K. (2001). Arap Yazısının Ortaya Çıkışı (I). *Ankara, Nüsha Dergisi*, S, 2, 158-165.

Ekler

Ek 1. Bu resimde şifa tasının dış yüzünü görmekteyiz. Şifa tasının dış kısmında beşgen şeklinde bölümler var ve bu bölümlerin üstünde ve altında iki tane yazı kuşağı görüyoruz. Bu resimde beşgen bölümlerden üçü görülmüyor. Resimde ortadaki sembolün sağında sayı vefki görüyoruz (bu vefki henüz okuyamadık). Resimde en soldaki beşgen bölümde de Felak suresi yazılmış.

Ek 2. Bu resim, Resim 9'un solunu gösteriyor. Şifa tasının dış kısmı sure- büyük sembol- vefk- büyük sembol- sure şeklinde çevrelenmiş. Bu resimde tasın tabanının çukur olduğunu ve çevresindeki büyü yazılarını görebiliyoruz.

Ek3: Bu resimde şifa tasını ve içine monte edilmiş küçük tası tepeden görüyoruz. Elimizdeki bu tasın içinde bir tas ve kırk tane pul olduğu için “kırk anahtarlı tas” da deniyor. Tasın ortasındaki küçük tasın ağız kısmında (kenarlarında) kırk tane pul asılı ve bu pulların üstünde besmele yazıyor. Küçük tasın içinde de Arap rakamları yazılı. Büyük kasenin içinde Yasin suresi kısaltılmadan yazılmış. Yazılarda kazıma tekniği kullanılmış ve sülüs hattıyla yazılmış olabileceğini düşünüyoruz.

Ek 4: Bu resimde şifa tasının taban kısmını görüyoruz. Burada da 4 Büyük Melek adı, harflerinin ebced değerleri Arap rakamlarıyla yazılarak bir çeşit büyü hazırlanmış.

Ek 5: Bu resimde şifa tasının dış kısmının başka bir yüzünü görüyoruz. Buradaki beşgen bölümlerde ortadaki büyük sembolün sağında başka bir vefk görüyoruz ama hasardan dolayı tüm küçük kareler okunmuyor. Büyük sembolün solundaki bölümde Nas suresi yazıyor. Beşgen bölümlerin altındaki yazı kuşağında Nazar (Ve in Yekad) ayeti yazılmış. Tasın ağız kısmının resimde görülen alt yüzünde Ayet el Kürsi görülüyor.